

Sata vuotta ”Pääomaa” suomeksi

■ Jussi Silvonen

Karl Marxin *Pääoman* ensimmäisen osan suomennos alkoi ilmestyä vihkosarjana vuoden 1913 aikana ja hanke saatiin päätökseen vuonna 1917. Suomalainen työväenpuolue perustettiin vuonna 1899 ja se omaksui sosialistisen ohjelman vuoden 1903 puoluekokouksessaan. Teoreettista traditiota puolueella ei ollut ja sivistyneistö puuttui lähes kokonaan sen riveistä. Kuinka tällaisessa tilanteessa oli mahdollista, että *Pääoman* kaltaisen teoksen suomennos alkoi ilmestyä vain kymmenen vuoden kuluttua sosialistisen liikkeen muodostumisesta?

Pääoman suomalaisessa historiassa kiinnittää aluksi huomiota eräänlainen hiljaisuus suomennoksen ympärillä. Työväenliikkeen poliittisissa historioissa teosta ei nosteta esiin (esim. Soikkanen 1961, 1975). Poliittista historiaa tuntevat vastaavat tähän tietenkin, että selitys löytyy vanhan työväenliikkeen vahvasta kautskilaisuudesta. Marxilaiseen traditioon tutustuttiin ja se tuli Suomeen nimenomaan Karl Kautskyn kautta. Tästä ei liene epäselvyyttä. Mutta jos näin oli, niin mistä kimmoke juuri *Pääoman* suomentamiseen sitten tuli? Miksi ei tyydytty Kautskyn omien teosten kääntämiseen?

Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahasto

Suomennoshankkeesta on toki joitain mainintoja marxilaisen tradition varhaisvaiheita maassamme käsittelevissä teksteissä (Falk 1977), muttei aina välttämättä niissäkään (Alapuro 1977). *Pääoman* suomennoksen erikoispiirteisiin kuuluu se, että hanke toteutettiin Suomen valtion rahoittamana Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston (SKE) kautta. Tämä seikka on toki tunnettu, mutta hankkeen alkuvaiheita ei silti ole tarkasti kuvattu. Esimerkiksi

Pasi Falk mainitsee SKE:n roolin, mutta toteaa samalla ettei ”ole voinut selvittää suomennosidean alkuperää”, sitä tuliko aloite senaatin vaikeaksi SKE:n taholta (Falk 1977, 60). Falkin jälkeen Jari Ehrnrooth (1992) sekä Sakari Heikkinen ja Tapani Mauranen (1981) ovat osoittaneet Edward Gyllingin aktiivisen panoksen suomennoshankkeessa, mutta vastaus Falkin kysymykseen jää heiltäkin antamatta.

Ensimmäinen suomennos

Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahasto syntyi ensimmäisen suomalaisen eduskunnan toimesta. Sille asetettiin kunnianhimoiset tavoitteet saattaa nopeasti suomen kielelle keskeistä eurooppalaista kirjallisuutta ja tukea suomalaisten omaa kirjallista toimintaa. Senaatti vahvisti heinäkuun 9. päivänä 1908 keisarin aiemman päätöksen pohjalta määräykset Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston toiminnalle. Rahaston tehtävänä oli jakaa senaatilta käyttöönsä saamat varat kirjallisen tieteellisen toiminnan ja käännösten tukemiseen. Eduskunnassa käydyssä lähetekeskustelussa Marxin *Pääoma* mainitaan esimerkkinä teoksista, jotka olisi pikaisesti saatava suomen kielelle.

Rahasto jakautui useampaan osastoon, joista tärkein tässä yhteydessä on yhteiskuntataloudellinen osasto. Sen puheenjohtaja toimi professori K. J. Stålberg ja tulevien päätösten kannalta tärkeää oli Kansantaloudellisen yhdistyksen vahva asema toimikunnassa. Kahden edustajan lisäksi Edward Gylling, joka on toimikunnassa Suomalaisen Kirjallisuuden seuran nimeämänä, edusti Suomessa virinnyttä ”konkreettista sosiaalitutkimusta” (ks. Alapuro ja Alestalo 1973). Näin Kansantaloudellinen yhdistyksen piirissä valinnut katederisocialistinen reformiajattelu sai

osastossa vahvan sijan.

SKE:n puitteissa hahmoteltu käännösohjelma oli mittava, pitäen sisällään esimerkiksi Darwinin *Lajien synnyn*. Yhteiskuntataloudellisen osaston listalla olivat mm. poliittisen taloustieteen klassikot Adam Smith ja David Ricardo. Marxin *Pääoman* suomentaminen oli esillä jo osaston ensimmäisessä kokouksessa.

Suomentajan löytäminen

Marraskuun 1908 kokouksen pöytäkirjassa todetaan mm. seuraavaa:

5§

Maist. Gylling ehdotti, että Marxin *Das Kapital* nimisestä teoksesta ainakin I osa rahaston varoilla suomennuttaisiin ja julkaistaisiin kahtena niteenä. ---

Ehdotus sai lämpimän kannatuksen lakit. kand. af Heurlinilta, joka pelkää laajoissa piireissä tunnettavan ikävää pettymystä, jos Marxin teos sivuutettaisiin ---.

Muut puhujat pitivät Marxin teosta kovin vaikeatajuisena ja alkukielelläkin verraten vähän luettuna, sen suomentamiseen käytettyä pääomaa tuottamattomana ja suomentamistakin toistaiseksi ainakin vähemmän tarpeellisena, koska Kautskyn selkeä ja helpotajuinen selonteko Marxin opista oli jo suomeksi toimitettu ---. (Ptk 3.11.1908.)

Kokous ei päädy puoltamaan suomennoshanketta, mutta Gylling jatkaa asian valmistelua ja siihen palataan pian. Joulukuun kokouksessa Gylling ilmoittaa valmistelleensa ”suomennuttamista” ja ehdottaa tehtävään maisteri Otto Ville Kuusista, ”jota tottuneena kielenkäyttäjänä ja filosofian sekä sosiaaliisiin kysymyksiin perehtyneenä myöskin voitiin pitää pätevänä tehtävään.” (Ptk 7.12.1908, 5§.) Kokous toteaa periaatteellisen valmiuden suomennoshankkeeseen ja samalla todetaan, että teos voidaan antaa Työväen Sanomalehti O.Y:n kustannettavaksi. Päätöstä asiasta ei vielä kuitenkaan synny, jonka johdosta Gylling kirjauttaa pöytäkirjaan vastalauseensa.

Seuraavan vuoden tammikuussa palataan asiaan ja toimikunta päättää, että *Pääoman* suomentotehtävä annetaan Jaakko Forsmannille tämän esittämät ehdot hyväksyen ja että käännöksen tarkastajaksi valitaan tohtori Z. Castrén, joka niin ikään on suostunut tehtävään. Helmikuun kokouksessa todetaan, että SKS:n luovuttua julkaisu oikeudestaan Työväen Sanomalehden kus-

tannustarjous astuu voimaan. (Ptk 12.2.1909.)

Pian kuitenkin osoittautuu, että Forsman ei pysty ottamaan tehtävää vastaan muiden sitoumustensa vuoksi. Tämän johdosta kääntäjäksi tiedustellaan O. Kuusista, joka kehottaa kääntymään asiassa maisteri O. W. Louhivuoren puoleen, joka puolestaan on suostuvainen tehtävään. Louhivuori on *Yhteiskuntataloudellisen aikakauskirjan* toimituksen jäsen sekä tietää tätä kautta niin Gyllingin kuin Vennolankin ja kuuluu siis ”konkreettisen sosiaalitutkimuksen” sisäpiiriin. Louhivuori toimittaa joulun 1909 aikoihin käännösnäytteet Castrénille, Gyllingille ja sihteeri Eemil Tunkelolle. Castrén arvioi helmikuun 1910 kokoukselle voivansa suositaa Louhivuorta kääntäjäksi, mutta ”silti pitävänsä, jo tehtävän vaikeuden vuoksi, tarpeellisena, että käännöstä joku asiantuntija kauttaaltaan vertaa alkuteokseen.” (Ptk 10.2.1910.)

Castrén ei katso itse ehtivänsä tarkastajan tehtävään. Keskustelu siirtyy nyt sopivan tarkastajan löytämiseen. Toimikunta velvoittaa Gyllingin kääntymään vielä kerran Castrénin puoleen, ja jos Castrén ei uudelleen kysyttäessäkään ole tehtävään valmis, tekemään uuden ehdotuksen työn tarkastajista. Työväen Sanomalehti Oy on tässä vaiheessa ehdottanut, että suomennosta ryhdyttäisiin sen edetessä välittömästi julkaisemaan vihkoina. Louhivuori ehdottaa, että näin ei suoralta kädeltä meneteltäisi vaan, että katsottaisiin ensin käännöksen etenemistä hieman pidemmälle ennen julkaisemisen aloittamista. Toimikunta hyväksyy Louhivuoren ehdotuksen. (Ptk 10.2.1910.)

Vaikka keskustelu suomennoshankkeen toteuttamisesta vielä siis jatkuu, niin SKE:n yhteiskuntataloudellisen toimikunnan toimintakertomukseen kirjataan optimistisesti seuraavaa:

Maailman kirjallisuuden, varsinkin taloustieteellisen, merkkitieteisiin kuuluvana, yhteiskunnallisen luokkatalutuksen ja sosialismiin sisältyvän talouselämän-käsityksen filosofisena perusteoksena on myöskin Karl Marx'in ”*Das Kapital*” (Pääoma) nimistä kirjaa sen I osa otettu osaston suomennuttamisohjelmaan, huolimatta kirjan vaikeatajuisuuden ja laajuuden aiheuttamista suurehkoista kulungeista (käännöstyö sivumenoineen arvioitu n. 10000 mk:ksi). --- maisteri Oskari Vilho Louhivuori, [on] tähän asti kerinnyt kääntää vain kirjan ensimmäisen luvun. (Suomi 4/8; SKS 1910, 550/20. Päiväty 18.1.1910.)

Niin kuin päätöksestä voidaan nähdä, Louhivuori tarttuu työhön rivakasti ja suomennos etenee hyvää vauhtia. Tarkastusten jälkeen *Pääoman* ensimmäisen osan ensimmäinen vihko (48 s.) ilmestyykin vuoden 1913 aikana. Vihkonen takakannesta näemme, että kustantajalla on varsin korkeat odotukset teoksen menekin suhteen aina Venäjää ja Yhdysvaltoja myöten. Takakannessa todetaan nimittäin seuraavaa:

Tilattavaksi tarjotaan suurta huomiota herättänyt tieteellinen teos *Pääoma*, kirjoittanut Karl Marx. Teoksen ensimmäinen osa käsittää yli 700 sivua ja tulee julkaistavaksi noin kahtenatoista 64 sivuisena vihkona. Hinta Suomessa 60 penniä, Venäjällä 25 kopeekkaa, Amerikassa 15 centtiä vihko. Asiamiehille 20 % alennus.

Louhivuoren kaksi suomennosta

Louhivuori aloittaa käännöstyön Engelsin toimittaman *Pääoman* vuoden 1890 laitoksen pohjalta. Hänellä on käytössään tuon neljännen laitoksen vuonna 1909 ilmestynyt kuudes painos (Marx 1909). Louhivuoren kirjaan tekemien merkintöjen perusteella voimme nähdä, että hän käänsi tätä laitosta varsin pitkälle, ainakin sivulle 656 saakka. Tältä sivulta löytyy marginaaleihin tehty merkintä: ”Sivut 576-656 jätetty Tunkelolle 20/IV 1914 á 75.” Sisäkannesta löytyy myös merkintä saadusta palkkiosta: ”22/V 15 saatua 5,764 mk 50 p.” *Pääoma* on siis suomennettu jo lähes kokonaan vuoden 1915 alkuun mennessä. Vihkojen julkaiseminen kuitenkin viivästyy, seuraavat osat ilmestyvät painosta vasta vuodesta 1916 lukien. Miksi jo valmiiksi suomennetun teoksen julkaisemista lykättiin?

Vastaus löytyy vuosien 1915 ja 1916 pöytäkirjoista.

Saksassa viime keväänä ilmestynyt uusi, kriittinen painos, joka sisältää tärkeitä tekstin oikaisuja edelliseen, on pakotanut uudestaan tarkastamaan suurimman osan suuritöistä suomennosta, niin että painatusta ei ole voitu jatkaa. --- (Päiväty 31.1. 1915.)

--- toht. T. T. Kaila [on nyt] yhtämittaisesti suorittanut tarkastuksen loppuun. Näin ollen on tarkastustyön takia keskeytynyttä painatusta voitu vihdoinkin ruveta jatkamaan ja 2.nen vihko valmistuu piakkoin julkisuuteen. --- Suomennokseen on päätetty liittää samanlaiset teoksessa mainittujen julkaisujen, kirjoittajain ja siinä käsiteltyjen asiain hakemistot, kuin yllämainitussa uudessa saksankielisessä

(Kautskyn ”Volksausgabessa”) on. Näiden toimittaminen on uskottu toht. T. T. Kailalle. (Päiväty 31.1.1916.)

Louhivuori siis käänsi *Pääoman* kertaalleen Engelsin toimittaman laitoksen pohjalta ja tarkasti sitten koko käännöksen Kautskyn 1914 julkaiseman *Pääoman* kansanpainoksen, *Volksausgaben*, pohjalta (Marx 1914). Kautskyn ja David Rjasanovin yhteistyönä syntyneeseen laitokseen liitettiin ensimmäistä kertaa systemaattinen lähdeapparaatti henkilö- ja asiahakemistoihin, jotka ovat sittemmin kuuluneet *Pääoman* myöhempiin laitoksiin. Myös Marxin alkukielellä esittämät sitaatit saksannettiin. Louhivuori seurasi tarkasti Kautskyn esikuvaa, suomentaen myös tämän *Volksausgabeen* liittämät selventävät alaviitteet, lisäten myös omia huomautuksiaan teoksen vaikeasti avautuviin kohtiin. Uskaltautuipa hän yhdessä kohden toteamaan Marxin erehtyneen – erässä viittauksessaan antiikin jumal-nimistöön. Suomennos sisälsi myös Kautskyn laitoksen hakemistot ja indeksit. Hanke valmistui kokonaisuudessaan 1917 ja seuraavana vuonna vihkot julkaistiin sidottuna kirjana (Marx 1918).

Reformistit ja tutkijat kohtaavat

Pääoman ensimmäisen suomennoksen syntymävaiheet näyttävät nyt seuraavilta. Esitys suomennoksesta SKE:n yhteiskuntataloudelliselle osastolle tulee Gyllingiltä. Osasto on aluksi vastahankainen, mutta Gyllingin sinnikkään toiminnan tuloksena myönteinen päätös kuitenkin tehdään. Gylling ehdottaa useainkin otteeseen Otto Ville Kuusista ensin suomentajaksi ja sitten suomennoksen tarkastajaksi. Kuusisen osuus jää kuitenkin lopulta niin marginaaliseksi, että häntä ei edes mainita vuosikertomuksissa. Näin käy myös Castrénin kohdalla. Suomennoksen tarkastajina toimivat eri vaiheissa mm. Gylling, Jaakko Forsman ja Eino Kuusi. Koko teoksen tarkastaa lopulta T. T. Kaila. Louhivuoren perusteellisesta suomennoksesta tulee kaikkien myöhempien *Pääoman* suomalaisten laitosten perusta.

Gyllingin aktiivinen henkilökohtainen panos ei yksin riitä selittämään suomennoksen syntyä. Hänen myöhemmin esittämänsä arvio, että *Pääoman* ilmestyminen suomenkielellä ”oli tulok-

sena työväenliikkeen voimistumisesta ja sen luokkatietoisuuden kasvamisesta vuosien 1905 ja 1918 välisenä aikana.” (Gylling 1933, 7) on sekin liian kapea. Yhtä olennaista on se, että SKE:n yhteiskuntataloudellisessa osastossa oli vahva edustus konkreettisen sosiaalitutkimuksen traditiolla ja sosiaalireformistisella ajattelulla. Kaksi eri tavoin motivoitua intressiä kohtasivat toimikunnassa toisensa. Itse käännöstyötä olisi tuskin koskaan toteutettu työväenliikkeen omin resurssein. Päätöksen tehneen toimikunnan puheenjohtajasta tuli itsenäisen Suomen ensimmäinen presidentti. Kääntäjä puolestaan toimi myöhemmin porvarillisena senaattorina ja kansanedustajana sekä sittemmin kauppa- ja korkeakoulun rehtorina. Suomennosta voidaan siis tietystä miehestä pitää myös porvarillisen sosiaalireformistisen lukeneiston kollektiivisena aikaansaannoksena. Suomennoshanke myös ajoittui onnekaasti. Kansalaissodan jälkeen se tuskin olisi enää ollut mahdollinen.

Pääoman seuraava suomennos ilmestyi vuonna 1933 Leningradissa. Teos ei kuitenkaan päässyt leviämään, sillä se joutui suomalaisiin kohdistuvien puhdistusten myötä hävitettävien listalle (Kangaspuro 2000; Kruhse ja Uitto 2008). Sotien jälkeen saatiin kolmas suomennos, joka pienin korjauksin on ilmestynyt muutamina uusintapainoksina. Kolmatta painosta toimitanut Tuure Lehén arvioi ensimmäistä suomennosta seuraavasti:

”Pääoman” I osan suomennos, jonka O.V. Louhivuori on suorittanut --- on niin hyvää ja vankkaa tekoa, että se kaikessa oleellisessa kestää arvostelun vielä nytkin, vuosikymmenten kuluttua. Että siitä nyt luettaessa löytyy puutteellisuuksia, ennen kaikkea vanhentunutta kieltä, mutta myöskin alkutekstistä poikkeavaa epätasallista sanontaa, jopa suoranaisia virheitäkin, on enemmän kuin ymmärrettävää. Onhan kirjakielimme yleensä ja taloustieteellinen ja filosofinen oppisanasto erikoisesti ollut näinä vuosikymmeninä jatkuvan kehityksen alainen. Suomennoksessa havaitut virheet ovat mielestäni satunnaisia, eivätkä lukumääränsä puolestakaan ylitä sitä minimiä, joka niin suuressa ja vaikeassa työssä ei valitettavasti ole juuri parhaimmalla tahdolla vältettävissä. (Lehén 1947, 438.)

Nähtäväksi jää saammeko Marxiin virinnee uuden mielenkiinnon seurauksena vielä uuden suomennoksen Marxin *magnum opuksesta*, ja tuleeko sekin olemaan Louhivuoren työn ajan-

mukaistettu laitos vaiko kokonaan uusi suomennos.

Lähteet

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (1977) Marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen linjoja Suomessa 1900–50. *Tiede & Edistys*, 2 (2), 14–21.
- Alapuro, Risto & Alestalo, Matti (1973) Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa: Alapuro, R.; Alestalo, M.; Allard, E.; Eskola, A.; Haatanen, P.; Haavio-Mannila, E. ja Toivianen, S.: *Suomalaisen sosiologian juuret*, 84–147. WSOY.
- Ehrnrooth, Jari (1992) *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Historiallisia tutkimuksia 167. Suomen historiallinen seura.
- Falk, Pasi (1977) Marxisin klassikoiden suomennosten historiikka. *Tiede & Edistys*, 2 (1), 60–62.
- Gylling, Edward (1933) Alkulause ”Pääoman” toiseen suomenkieliseen painokseen. Teoksessa: Marx, K. *Pääoma: poliittisen taloustieteen arvostelu*. Suomentanut O. W. Louhivuori, käännökseen tarkastanut ja korjannut V. Kangas, s. 7–9. Valtion kustannusliike Kirja, Leningrad.
- Heikkinen, Sakari ja Mauranen, Tapani (1981) Edward Gylling. *Tiede & Edistys*, 6 (4), 52–57.
- Kangaspuro, Markku (2000) *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kruhse, Pauli ja Uitto, Antero (2008) *Suomea Rajan Tarkana 1918–1944: Suomenkielisen neuvostokirjallisuuden historia ja bibliografia*. Kansalliskirjasto.
- Lehén, Tuure (1947) ”Pääoman” suomennoksesta. *Kommunisti* 18/1947, 438–439.
- Marx, Karl (1909) *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band*. 6. Auflage. Toim. Friedrich Engels [1890]. Otto Meissner, Hamburg.
- Marx, Karl (1914) *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Volksausgabe*. Toim. Karl Kautsky. Dietz Verlag, Stuttgart.
- Marx, Karl (1918) [1913–1917] *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelu*. Suomennos O. W. Louhivuori. Työväen Sanomalehti-Osakeyhtiö.
- Soikkanen, Hannu (1961) *Sosialismin tulos Suomeen*. WSOY.
- Soikkanen, Hannu (1975) *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937*. Suomen sosialidemokraattinen puolue.
- Arkistolähteet*
- Suomalaisen kirjallisuuden seuran vuosikertomukset (”kustustelemukset” Suomi -aikakauskirjassa) 1908–1917.
- Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston yhteiskuntataloudellisen toimikunnan kokouspöytäkirjat 1908–1916.

Kirjoittaja on Itä-Suomen yliopiston dosentti.